

ФЕНОМЕН «КОРОЛЕВА БДЖІЛ»: ВІД СИНДРОМУ ДО СТРАТЕГІЇ ВИЖИВАННЯ СУЧАСНОЇ ЖІНКИ-ЛІДЕРА

Гальцева Тетяна, Телегіна Олександра

DOI: 10.37096/SHDISJ-25-1.1-0006

Анотація

Актуальність. Мета публікації - систематизувати й узагальнити теоретичні дані стосовно соціально-психологічного феномену, відомого в організаційній психології під назвою «Королева бджіл». Продемонструвати еволюцію розуміння психологічного змісту та інтерпретацій такого феномену від моменту появи відповідного поняття в науковій психологічній літературі (70-і роки ХХ ст.) до більш сучасних публікацій.

Методологія. При підготовці матеріалів використано теоретико-методологічні інструменти загальної, соціальної (організаційної) та гендерної психології.

Результати. Роботу присвячено огляду теоретичних підходів до розуміння організаційного феномену, відомого під назвою «королева бджіл». Висвітлено причини виникнення та етапів еволюції його науково-психологічного тлумачення, починаючи від статусу синдрому особистісного дефекту до статусу адаптивної стратегії жінки-спеціаліста та її реакції на структурну нерівність і дискримінативний організаційний контекст. Підкреслено, що в сучасному науково-психологічному баченні, вказаний феномен відіграє важливу роль в інтерпретації механізмів взаємодії між жінками у професійному середовищі та є надійним показником стану організаційної культури підприємств та організацій у патріархально-змодельованому діловому світі.

Ключові слова: гендерна дискримінація, феномен «королева бджіл», професійне середовище, жіноче лідерство.

Актуальність

Актуальність даного теоретичного огляду зумовлена тим, що феномен «королеви бджіл» залишається одним з центральних у дослідженнях гендерної нерівності в організаціях. У ХХІ столітті, попри збільшення кількості жінок на керівних посадах, спостерігається потреба переосмислити цей феномен крізь призму інтерсекційності, програм підтримки жінок і зміни організаційної культури.

Мета публікації. Систематизувати й узагальнити теоретичні дані про феномен «королеви бджіл» від 1970-х до сучасності, показати еволюцію понять та

інтерпретацій.

Методологія

Методи. У роботі представлено теоретичний огляд доступних англомовних та україномовних джерел, присвячених дослідженню феномена «королеви бджіл». Використано методи контент-аналізу, порівняльно-історичного та критичного аналізу для дослідження еволюції трактування цього феномену з 1974 по 2025 роки.

Результати

Беручи початок у другу хвилю фемінізму, більшість досліджень жіночого лідерства природним чином віддзеркалюють ідеї та базуються на принципах сестринства і солідарності між представницями другої статі. Саме тому поведінка, яка демонструє прояв негативного ставлення до підлеглих жінок, не лише привертає інтерес, але й викликає певний резонанс у науковому суспільстві. Уперше використаний вченими Г.Стайнсом, К.Тревісом та Т. Е. Джайаранте у 1974 році, термін «синдром королеви бджіл» описує явище, коли жінки, що досягають високих позицій у чоловічо-домінантних структурах, починають дистанціюватися від інших жінок, заперечуючи дискримінацію й демонструючи «маскулінні» риси (Staines et al., 1974). У суспільстві, яке спирається на ідеї жіночої солідарності в спільній боротьбі проти патріархату, «королева бджіл» виглядає як порушення та «зрада» гендерної ролі, через відтворення чоловічих моделей поведінки (індивідуалізм, конкуренцію, дистанціювання тощо). Не маючи змоги виправдати таку поведінку, прояв «синдрому» пояснюють особистісними рисами окремо-взятої конкретної жінки, фокусуючись радше на персональних вадах і підтверджуючи феміністичний ідеал другої хвилі: успішна лідерка – приклад і підтримка для інших жінок.

У цьому ж, 1974 році, виходить книга транзакційного аналітика К.Стайнера «Сценарії життя людей». Будучи завзятим феміністом, написати розділ присвячений жіночим сценаріям він запросив свою колегу Х.Вайкофф. Незважаючи на соціокультурну парадигму свого часу, цитуючи зазначену вище статтю, авторка розділу має більш позитивне бачення феномену: «жінки мусять звинувачувати лише себе за незначні життєві досягнення» (Steiner, 1974: 196) та виокремлює «королеву бджіл» в самостійний життєвий скрипт, де успіх інтерпретується як результат особистих зусиль (а не як подолання системних бар'єрів). Це відображає захисне переконання, що кожна жінка може досягти успіху сама, без особливої підтримки чи змін у структурі, і тому солідарність не є необхідною.

З плином часу та зміною контексту хвиль феміністичного руху, психологи почали задаватись питанням: наскільки універсальним є явище «королеви

бджіл»? Тоді ж починається дискусія: чи це справді «синдром», чи радше наслідок дискримінаційного середовища. Підґрунтям для таких роздумів стали роботи Ненсі Дж. Чодоров, відомої представниці психоаналітичної та феміністичної теорій, яка напряду не досліджувала «синдром королеви бджіл», але зробила внесок у пояснення цього феномену через теорії про соціальне відтворення гендерних ролей та вплив патріархальних структур. Серед іншого, вчена зазначала, що формуючи жіночність в рамках патріархату, жінка вчиться цінувати «чоловіче» більше за «жіноче». У бізнесі чи науці це призводить до того, що жінки-лідерки «копіюють» чоловічий стиль керівництва і знецінюють жіночність у колег (Chodorow, 1994, 1999). Продовжуючи психоаналітичну парадигму та акцентуючи увагу на несвідомих процесах, можна додати, що «королева бджіл» може діяти не з раціональної ворожості до жінок, а з несвідомого бажання відмежуватися від «слабких» і бути прийнятою у чоловічий клуб.

Ревізія концепту відбулася у 2010-х завдяки роботам Бель Деркс та колег. Вони довели, що «королева бджіл» – не причина, а наслідок сексистського контексту: коли жінки відчують загрозу своїй ідентичності в маскулінних середовищах, вони можуть дистанціюватися від «жіночності» й навіть від інших жінок у бажанні асоціюватися з домінуючою групою (чоловіками), як спосіб адаптації. Результати досліджень, проведених під керівництвом Арвате П.Р., також свідчать, що прояви «синдрому» слабшають в менш дискримінаційних організаціях чим підкреслюється роль організаційної культури у формуванні феномену та ставиться питання про відповідальність не лише індивідуальну, але й інституційну (Arvate et al., 2018; Derks et al., 2011, 2016).

Систематичні огляди сучасних публікацій свідчать, що через упереджене ставлення, нерівність у кар'єрних можливостях, брак підтримки з боку інституцій та високу конкуренцію між жінками на керівних посадах, феномен все ще існує, але проявляється менш явно завдяки впровадженним змінам у корпоративній культурі. Основними наслідками його прояву залишаються емоційне вигорання та уповільнення кар'єрного розвитку інших жінок. У сприятливих умовах жінки-лідерки частіше стають менторами, ніж «королевами бджіл», чим підкреслюється важливість контекстуальних факторів. Крім того, медіа та популярні статті часто перебільшують його, створюючи образ «жінки, яка заважає іншим жінкам» (Da Rocha et al., 2024; Faniko et al., 2021).

Дискусія

Огляд літератури демонструє, що наукове трактування феномену «королеви бджіл» еволюціонувало від індивідуалістичних до структурних пояснень і відображає зміну дослідницьких парадигм у феміністичній теорії. Порівняння

різних хвиль фемінізму показує, що поведінка жінки-лідера нині розглядається як продукт взаємодії індивідуальних і організаційних факторів, а не як «зрада» гендерної ролі. Важливо враховувати, що більшість класичних досліджень проводилися у Північній Америці (Staines, Tavris & Jayaratne, 1974; Ellemers et al., 2004; Arvate et al., 2018) та Західній Європі (Derks, Van Laar & Ellemers, 2011, 2016; Faniko et al., 2021), що обмежує універсальність висновків. Нестача порівняльних даних з пострадянського простору, а також досліджень небінарних ідентичностей і міжсекторальних відмінностей, створює прогалини для розуміння феномену в глобальному контексті. Додатково, медіа часто перебільшують прояви «синдрому», формуючи негативні стереотип «успішної жінки, що заважає іншим жінкам», часто апелюючи до відомої фрази колишньої державної секретарки США Мадлен Олбрайт: «У пеклі є спеціальне місце для жінок, які не підтримують інших жінок» (Albright, M., 2006 October 6), надмірно підкреслюючи важливість жіночої солідарності. Однак, як показують сучасні дослідження, реальні прояви «синдрому королеви бджіл» значною мірою зумовлені організаційними та соціальними контекстами, а не лише індивідуальними рисами жінок. Усі ці обмеження підкреслюють необхідність міжкультурних і міждисциплінарних досліджень, а також більш тонкого аналізу організаційних умов, які можуть як посилювати, так і пом'якшувати прояви феномену.

Висновки

Отже, за півстоліття «синдром королеви бджіл» пройшов шлях від особистісного «дефекту» жінки до статусу реакції на сексизм гендерну дискримінацію та і структурну нерівність працюючих осіб. Якщо у 1970-х це була «індивідуальна проблема характеру жінки», то у 2020-х – радше показник стану організаційної культури. Сьогодні більшість дослідників сходяться на тому, що «синдром королеви бджіл» – це контекстуально зумовлена адаптивна стратегія виживання жінки-фахівця як реакція на дискримінаційний контекст, а не пов'язана з індивідуальними рисами «жіноча вада». Новий контекст зміщує акцент досліджень: замість пошуку засобів «лікування синдрому» науковцям та практикам необхідно зосередитись на пошуку можливостей змінювати культуру організації в напрямку збільшення її інклюзивності. Вбачається, що робити це потрібно через прозорі критерії кар'єрного просування працівників організації, збільшення критичної маси жінок у керівництві, запровадження менторських програм, тощо.

Список використаних джерел

Albright, M. (2006, October 6). Keynote speech at Celebrating Inspiration luncheon with the WNBA's All-Decade Team. <https://www.goodreads.com/quotes/14328-there->

- is-a-special-place-in-hell-for-women-who
- Arvate, P. R., Galilea, G. W., & Todescat, I. (2018). The queen bee: A myth? The effect of top-level female leadership on subordinate females. *The Leadership Quarterly*, 29(5), 533–548. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2018.03.002>
- Chodorow, N. J. (1994). *Femininities, masculinities, sexualities: Freud and beyond*. University Press of Kentucky.
- Chodorow, N. J. (1999). *The reproduction of mothering: Psychoanalysis and the sociology of gender* (2nd ed.). University of California Press.
- Da Rocha Grangeiro, R., Gomes Neto, M. B., Nascimento Silva, L. E., & Esnard, C. (2024). The triggers and consequences of the queen bee phenomenon: A systematic literature review and integrative framework. *Scandinavian Journal of Psychology*, 65(1), 86–97. <https://doi.org/10.1111/sjop.12957>
- Derks, B., Ellemers, N., Van Laar, C., & de Groot, K. (2011). Gender-bias primes elicit queen-bee responses among Dutch senior policewomen. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37(10), 1302–1315. <https://doi.org/10.1177/0956797611417258>
- Derks, B., Van Laar, C., & Ellemers, N. (2016). The queen bee phenomenon: Why women leaders distance themselves from junior women. *The Leadership Quarterly*, 27(3), 456–469. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2015.12.007>
- Faniko, K., Ellemers, N., & Derks, B. (2021). The queen bee phenomenon in academia 15 years after: Does it still exist, and if so, why? *British Journal of Social Psychology*, 60(2), 383–399. <https://doi.org/10.1111/bjso.12408>
- Staines, G. L., Tavis, C. A., & Jayaratne, T. E. (1974). The queen bee syndrome. *Psychology of Women Quarterly*, 22(2), 267–284. <https://www.semanticscholar.org/paper/The-queen-bee-syndrome-Staines-Tavis/acedf4fd7127223ddf17ac7eb3dc64d5cae7e1c2>
- Steiner, C. (1974). *Scripts people live: Transactional analysis of life scripts*. Grove Press.

Застереження: Автори заявляють, що їхні думки та погляди, висловлені в цьому рукописі, не підлягають впливу жодних організацій.

Констатація відсутності конфлікту наукових інтересів. Обидва автори, зокрема науковий керівник та здобувач ступеня PhD, заявляють про відсутність конфлікту інтересів, який міг би вплинути на результати дослідження або їх інтерпретацію.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Гальцева Тетяна

доктор психологічних наук, професор,

завідувач кафедри загальної та соціальної психології

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0001-7447-4776

Електронна пошта: tgaltseva1@gmail.com

Телєгіна Олександра

здобувач ступеня доктора філософії,

кафедра загальної та соціальної психології

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Київ, Україна

ORCID ID: 0009-0005-5489-8965

ПРО ЦЮ СТАТТЮ

Цитувати цю статтю

Гальцева Тетяна, Телєгіна Олександра. ФЕНОМЕН «КОРОЛЕВА БДЖІЛ»: ВІД СИНДРОМУ ДО СТРАТЕГІЇ ВИЖИВАННЯ СУЧАСНОЇ ЖІНКИ-ЛІДЕРА ДОСЛІДЖЕННЯ. 2025 Журнал «Соціалізація та розвиток людини» Т.7. №1. DOI: 10.37096/SHDISJ-25-1.1-0006

Подано 18 вересня 2025 р. / Переглянуто 9 жовтня 2025 р. / Затверджено 16 листопада 2025 р. Опубліковано: 30 листопада 2025 р.

DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.1-0006

Відповідальний редактор – Світлана ПАЩЕНКО

ПРАВА ТА ДОЗВОЛИ

Авторське право: © 2025. Гальцева Тетяна, Телєгіна Олександра. Це стаття з відкритим доступом, що розповсюджується за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0), яка дозволяє необмежене використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії за умови посилання на автора та джерело.